

FEJL SOM SPEJL PÅ KOGNITIVE PROCESSER

LINE BURHOLT
KRISTENSEN

LEKTØR VED INSTITUT FOR NORDISKE STUDIER OG SPROGVIDENSKAB, KØBENHAVNS UNIVERSITET

Der findes en række studier af læseres holdning til grammatikfejl. Men helt grundlæggende spørgsmål er ubesvarede: Hvad skal der til, før vi som læsere bliver opmærksomme på grammatikfejl? Og hvilke konsekvenser har opmærksomheden på grammatikfejl for forståelse af tekstens indhold? En nøgle til disse spørgsmål er at forstå både diversiteten og systematikken i grammatikfejl.

Grammatikfejl er del om dagligdagen tekster.

De ses hyppigt i bl.a. arbejdsmails, beskeder fra familie og venner, avistekster og diverse uredigerede tekster på nettet og i uddannelsessystemet. Fx har en gennemsnitlig dansk stil fra 3.g-afgangseksamen over 16 grammatikfejl.

Som læsere kan vi hente information fra grammatikfejl. De kan (bevidst eller ubevidst) indgå i vores bedømmelse af, om informationen er pålidelig, og om afsenderen har gjort sig umage. Endvidere kan typen af sprogfejl indikere, om afsenderen har dansk som modersmål eller ej.

Læsere reagerer forskelligt på forskellige typer af fejl. Nogle fejl resulterer i misforståelser eller får læseren til at opgive at forstå teksten. Andre fejl sænker blot modtagerens læsehastighed. Endelig er der de grammatikfejl, som læseren aldrig opdager. Kan du fx se fejlen nedenfor?

Den røde farve er med at til vise kærligheden.

I forskningsprojektet *Broken Grammar and Beyond* undersøger vi først, hvilke typer af grammatikfejl der er karakteristiske for tekster skrevet af henholdsvis personer med dansk som modersmål og som andetsprog. På den måde afdækker vi diversiteten og systematikken i naturligt forekommende grammatikfejl. Med afsæt i de forskellige fejltyper laver vi dernæst sprogeksperimenter, der undersøger, hvordan læseren reagerer i mødet med en tekst med grammatikfejl, fx ved at sænke sin læsehastighed, ved at misforstå teksten eller ved at bedømme sproget i teksten som uacceptabelt. På denne måde forsker vi i grammatikafvigelsers betydning for teksters læsbarhed.

En af metoderne, der bruges til at få indblik i læserens reaktioner på teksten, mens læsningen pågår, er eye-tracking.

FOTO: ERET BILLEDE

FEJL ER FORSKELLIGE

Som vist i tabel 1 på næste side kan grammatikfejl være morfologiske (fejl i bøjning og afledning), syntaktiske (fejl i ordstilling) eller relatere sig til brugen af grammatiske ord (overflødige, udeladte og forvekslede ord). Dertil kommer diverse tegnsætningsfejl, som ikke er med i tabellen. Diversiteten i grammatikfejlene spiller en rolle, i forhold til hvor opmærksomme læserne er på fejlene. Vi vil typisk være mindre opmærksomme på grammatikfejl i små segmenter (et enkelt udeladt bogstav) end i større segmenter (et udeladt ord eller ombytning af større sætningsled). Vi vil lettere overse grammatikfejl, som er påvirket af udtale (fx *jeg køre* og *et fin tiltag*), end grammatikfejl, der ikke på samme måde grænser op til fonologien (fx *jeg rejse* og *et god tiltag*). Endelig kan det spille en rolle, om fejlen er typisk eller atypisk. Nogle fejl har en høj frekvens såsom manglende nutids-r i *jeg køre* og manglende -t på modalverbet i han har måtte rejse. Sådanne typiske fejl er mindre overraskende for læseren og kan af den grund tænkes at tiltrække sig mindre opmærksomhed. I nogle tilfælde kan typiske grammatikfejl endda på sigt ændre status fra at være grammatikfejl til at blive en del af normen. Eksempelvis er *fordi* at optaget i Den Danske Ordbog (med forbehold for at nogle sprogbrugere stadig anser det for mere korrekt at udelade at).

VI KAN ALLE LÆRE AF VORES FEJL

Der er begrænset viden om distributionen af grammatikafvigelser i naturligt forekommende dansk. Det vil vores forskningsprojekt rette op på, ved at undersøge hvad der kendetegner sprogbrugere af dansk som andetsprog i forhold til sprogbrugere, der har talt dansk hele livet. Vi undersøger også, hvordan brugen af dansk grammatik kan være påvirket af andre sprog, som sprogbrugeren kender til. Des mere vi ved om de særlige vanskeligheder, som forskellige brugere af dansk grammatik har, desto mere viden kan vi dele med undervisere i grammatik. Gymnasielærere kan fokusere deres undervisning på de dele af dansk grammatik, som typisk er vanskelige for danske gymnasieelever, fx dem, der er under påvirkning fra dansk udtale. På samme måde kan undervisere på sprogskoler fokusere deres grammatikundervisning i forhold til typiske udfordringer for dem, der lærer dansk som andetsprog. De kan også målrette undervisningen, så den rammer de

udfordringer, der er afhængige af kursistens modersmål og eventuelt andre tidligere lærte sprog. Endelig kan vi, ved at undersøge hvordan læsere af en tekst reagerer på forskellige grammatikfejl, hjælpe sprogundervisere med at prioritere undervisningen i de dele af grammatikken, der især leder til misforståelser hos læseren eller til anden form for forringet læsbarhed. Nogle fejl er så subtile og opdages så sjældent, at de med fordel kunne spille en mindre rolle i undervisningen.

NÅR VI SER IGENNEM HINANDENS FEJL

Efter at have afdækket karakteristiske træk ved grammatikafvigelser i dansk som første- og andetsprog undersøger vi, hvordan (andre) læsere med dansk som førstesprog reagerer på fejlene. Blandt andet prøver vi at forstå øjets bevægelser og opmærksomhedstildeling. I projektet bruges en kombination af psyko- og neurolingvistiske metoder. En helt lavteknisk metode er at bede læsere om med pen og papir at markere fejl i en tekst. Metoden kan bruges til at undersøge en bred vifte af fejl og se, hvilke der har tendens til at blive overset. En anden metode består i at præsentere læsere for to slags sætninger med en minimal kontrast (fx tilstedeværelse og fravær af nutids-r). For hver sætning beder vi læseren vurdere, hvor acceptabel sætningen er på en skala fra helt uacceptabel til helt acceptabel. Hvis sætninger med korrekt nutids-r generelt bedømmes som mere acceptable end sætninger, hvor nutids-r mangler, kan det indikere, at læseren bemærker grammatikfejlen.

Med andre metoder får vi indblik i online-processering, det vil sige læserens reaktioner på bearbejdning af teksten mens læsningen pågår. Disse metoder spænder fra eye-tracking, der måler øjets bevægelser under tekstlæsning, over læsetidsforsøg, hvor vi laver præcisionsmåling af læsetider og af reaktionstider på forståelsesspørgsmål, til hjerneskaningsforsøg, hvor deltagerne ligger og læser i en fMRI-skanner, der laver funktionel magnetisk billeddannelse af hjernens arbejde med at læse sætninger med grammatikfejl.

Projektets styrke er den tætte kobling mellem produktion og perception. Eksperimenterne er forankrede i naturligt forekommende sprogbrug og giver indblik i, hvordan gram-

	Eksempel med afvigelse	Korrekt version
Afvigende bøjning og afledning	<i>rigtige</i> mange mennesker	<i>rigtig(t)</i>
Afvigende ordstilling	at de <i>forsøger ikke</i> at skabe en anden identitet	<i>ikke forsøger</i>
Forveksling af grammatiske ord	<i>der</i> er nemmere at sammenligne sig selv med andre personer	<i>det</i>
Forveksling på tværs af ordklasser	<i>trods</i> hun kun er 10 år	<i>selvom</i>
Udeladt grammatisk ord	det kommer <i>til handle</i> om	<i>til at handle</i>
Overflødig grammatisk ord	høre <i>til</i> radio	-

Tabel 1 viser eksempler på forskelligartede grammatikafvigelser.

matisk struktur og opmærksomhedsprocesser spiller sammen, når vi læser uperfekte tekster. Eksisterende læsemodeller er typisk baseret på fejlfri tekster eller på få typer af grammatiske fejl, som ikke nødvendigvis forekommer hyppigt i tekster. Ved at undersøge læserens reaktion i mødet med forskellige typer af naturligt forekommende grammatikfejl, kan der på sigt udvikles mere robuste læsemodeller med større generaliserbarhed.

I forskningen bruges en helt lavteknisk metode som at bede læsere om med pen og papir at markere fejl i en tekst.

FOTO: KØBENHAVNS SPRØGECENTER

